

Poleg pokrajinskih značilnosti ljudskega stavbarstva upoštevajo sodobna etnološka načela tudi družbeno komponento pri vrednotenju spomeniških objektov; poleg stanovanjskih zgradb prihajajo po sodobnih etnoloških načelih v spomeniškovarstveno zanimanje tudi gospodarske zgradbe. Nova merila so vsaj v načelu bistveno spremenila obseg in vsebino vrednotenja etnoloških spomenikov, kar je v skladu z razvojem naše etnološke teorije.

V praksi je spomeniškovarstveno zanimanje še vedno usmerjeno na vaško okolje, vendar je treba poudariti, da so v tem okviru že upoštevane družbene komponente v spomeniškovarstvenem obravnavanju ljudskega stavbarstva. Zaščiteni so reprezentativni kmečki in skromni kajžarski domovi. Storjeni so tudi že prvi koraki za ohranjanje etnoloških spomenikov drugih družbenih skupin — tudi v mestnem okolju. (npr. Kurnikova hiša v Tržiču, sitarska hiša v Stražišču). Kljub novim spomeniškovarstvenim načelom, ki poudarjajo pomen ohranjanja spomenikov ljudskega stavbarstva z gospodarsko namembnostjo, so v spomeniškovarstveni praksi le-ti še vedno postavljeni na rob.

Pri ohranjanju spomenikov ljudskega stavbarstva so tri možnosti:

- 1) revitalizacija spomenika s tem, da mu damo drugo funkcijo
- 2) prenos spomenika v muzej
- 3) temeljita dokumentacija spomenika in arhiviranje.

Za ohranjanje zbranih premičnih spomenikov — etnoloških predmetov, je potrebna preparacija in primerno mesto v depozitu. Stanje v naših depozih pa je nevhvalevredno in daje vtis, da smo na terenu zbrali vzorce brez prave vrednosti. Muzeološka teorija je že na tej stopnji v hudem navzkrižju z muzejsko prakso. Navzkrižja se nadaljujejo pri konservaciji in dokumentaciji predmetov. Prav bi bilo, da bi se komisiji za muzeologijo in dokumentacijo v SED zavzeli za premike na tem področju. Ne bi bilo slabo, če bi v okviru Slovenskega etnološkega društva organizirali seminarje za tehnične delavce, ki se ukvarjajo z etnološkimi zbirkami, pa tudi etnologue. Morali bi se končno dokopati do enotnega dokumentiranja naših zbirk. To bi morali razčistiti, tako kot so se zdaj rešili problemi in je izdelan sistem za dokumentacijo spomenikov ljudskega stavbarstva: nekaj let so spomeniškovarstveni delavci pretresali predlog za dokumentacijo stavbnih spomenikov in ga dopolnjevali, predno je dobil današnjo obliko. Tako bi bilo mogoče konstruktivno dopolniti tudi predlog za muzejsko dokumentacijo, ki je bil že posredovan. Seveda pa bi morala kolo potiskati naprej določena skupina etnologov, ki so pri tem deludosej največ dosegli. Reševanje te naloge naj bi bilo skupno delo nas vseh, saj smo ob delu z vprašalnici (skupni sestanki s konstruktivnimi kritičnimi pripombami) dokazali, da po tej poti nekam pridemo. Dokumentacija etnoloških zbirk nazaduje za stopnjo vrednotenja, ki je že dosežena s študijsko obdelavo in prezentacijo premičnih spomenikov.

Muzejska oblika predstavitve etnološkega gradiva so razstave. Pri njegovi obdelavi in predstavitvi spet ugotavljamo na dosedanji razvojni stopnji različne ravni vrednotenja.

Najpreprostejši način predstavitve je oblikovna ali tipološka govorica predmetov, dopolnjena s funkcionalnimi, pokrajinskimi ali krajevnimi opredelitvami. Z uveljavitvijo zgodovinske metode v etnologiji — tako tudi v muzejski predstavitvi gradiva, smo dobili nekaj zanimivih razstav, ki so opozorile ne le na krajevne, pokrajinske ampak tudi na razvojne oblike posameznih prvin ljudske kulture (npr. razstava o peči, plugu, noši). Na razstavi plugov so bile prikazane vse razvojne oblike ornih naprav od srednjega veka do danes; z namestitvijo prvega stroja (traktorja) v razstavni prostor, so se, čeprav samo simbolično, odprla muzejska vrata tudi etnologiji sodobnosti. Družbena pogojenost za različnost v ljudski kulturi in načinu življenja je bila v dosedanji prezentaciji etnološkega gradiva po naših muzejih predstavljena le skromno (razstave: Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju, Kmečka noša na Slovenskem od konca 19. stol. do danes).

Ob poslušanju tega besedila je gotovo čuti poudarjenje predmeta, spomenika ljudske kulture, malo pa je slišati o načinu življenja, ki bi ga moral izražati predmet. Dejstvo pa je, da so ali so bile naše etnološke raziskave, obdelave in predstavitve uokvirjene v glavnem v odkrivanju prvin ljudske kulture, njihovega razvoja in da je raziskovanje in seveda tudi predstavitev načina življenja glede na kulturne prvine, ki jih obravnavamo, šele na začetku.

Razstava ima pred drugimi oblikami predstavitve etnološkega gradiva prednost, da moremo na njej prikazati predmet v originalu. Njegovo funkcijo in mesto v načinu življenja osvetlimo s slikovnim gradivom, ki ni samo ilustrativnega ampak tudi vsebinskega pomena. Druga vsebinska dopolnitev, ki je primerna za muzejsko predstavitev gradiva, so grafikoni. Preciznejše in vsebinsko poglobljeno vrednotenje razstavljenega gradiva dosežemo z besedili v vodnikih po razstavi. Etnološki film bi moral spremljati vsako etnološko razstavo.

UDK 39:001.8

Marija Makarovič, Ljubljana:

NEPOSREDNO OPAZOVANJE Z UDELEŽBO KOT ENA OD METOD ETNOLOŠKEGA RAZISKOVANJA NA TERENU

Referat „Neposredno opazovanje z udeležbo“ kot ena od metod etnološkega raziskovanja na terenu sega nekoliko čez postavljene okvire tem, ki naj bi se obravnavale na današnjem posvetovanju. Ker pa sem mnenja, da bi raznovrstne etnološke pojave, posebno etnološke monografije posameznih naselij, družbenih skupin, s katerimi skušamo podajati tudi današnji način življenja, ugotavljali precej stvarneje ob upoštevanju omenjene metode, se mi zdi posebej zdaj, ko se vrste starejših etnologov polnijo z mlajšimi, potrebno tudi na tem mestu spregovoriti o njej.

Z referatom nameravam po krajši oceni doslej najsplošneje uporabljanih raziskovalnih metod predvsem opozoriti na to, da bi bilo potrebno tudi pri naših etnoloških raziskovanjih končno začeti z metodo, ki jo v literaturi na splošno poimenujejo „samostojno opazovanje z udeležbo, klinična metoda, stacionarno delo in monotest metoda“. ¹ Skratka na metodo, ki je drugod po svetu že več let uspešno uporabljajo pisci pomembnih etnoloških in socioloških del — pri nas pa zaenkrat še najintenzivneje rabi sociolog dr. Marija Golob² in vsaj delno tudi podpisana.³

Zbiralci najrazličnejšega etnološkega gradiva in istočasno največkrat tudi raziskovalci uporabljajo različne metode za pridobivanje podatkov na terenu, med katerimi sta najpogostejši intervju in anketiranje, v posameznih primerih pa tudi pošiljanje vprašalnic po pošti različnim naslovljencem. Nedvomno sta intervju in anketiranje za zbiranje faktografskih podatkov in ugotavljanje načina življenja preteklih obdobj ob izrabi obstoječih pisanih in drugih virov edini in najprimernejši metodi dela na terenu. Obe tehniki — vsekakor ju moramo pritegniti tudi pri stacionarni metodi — pa sta, če ju uporabljamo za ugotavljanje dejanskega, današnjega načina življenja v marsičem pomanjkljivi in sicer:

1. ker sta intervju in anketiranje, kot nujna posledica rutinskega dela in časovne omejitve na sistem „veni vidi vici“ minimalno vezana na dejanske stike z ljudmi in opazovanje pričujočega načina življenja. Zakaj že tehnika „prišel slišal zapisal odšel“ sama po sebi ovira sproščenejše stike z ljudmi in tako onemogoča resničnejše spoznavanje celovitosti najrazličnejših pojavov, ki so pri takšni delovni metodi iztrgani iz konteksta vsakdanjega življenja.

2. Anketirani je pri omenjenih metodah tudi največkrat nesproščen, nezavzet in do spraševalca v podobnem razmerju kot do ljudi, ki prihajajo z občine, zavarovalnice, radia in časopisov pa od raznih komisij in jehovcev, ki mu jemljejo za delo predragocen čas „ne prinašajo pa nobenih koristi“. Skratka odnos človeka, ki ostaja kljub bolj ali manj skrbni raziskovalčevi predstavitvi, zakaj ga sprašuje, še vedno neosveščen, kar dokazujejo anketirani največkrat po končanem spraševanju s podobnimi vprašanji: „Zakaj pa sploh to delate, čemu boste to rabili in čemu služijo te marnje“ in si zravne potihoma misli: „Čudak, ali ni škoda časa, da se sploh ukvarja s takšnimi neumnostmi, trati svoj in moj čas, pa še veliko plačo vleče, medtem ko jaz garam in plačujem davke.“

Še tako podroben intervju in anketiranje nam torej ne moreta predočiti dejanskega stanja, utrip vsakdanje življenja v določeni družbeni skupnosti, pa naj gre za raziskovanje celotne, monografske etnološke podobe ali pa za raziskovanje posamičnih etnoloških pojavov.

Konkretnije: pri zbiranju gradiva o noši na podlagi intervjuja in ankete sem do potankosti zapisala imena, vrsto blaga, kroj, mere posameznih oblačil itn.; šele po daljšem bivanju pri kmečkih družinah pa sem lahko opazila, da je npr. gospodinja vedno, kadar je prišel v hišo neznan človek ali tudi vaščan, znan po tem, da opazuje kako je kdo oblečen, odvrгла gornji, delu namenjen predpasnik, ali da mati ni dovolila otrokom in odraslim, da bi odšli z neočiščenimi čevlji po vasi, čeprav so se izgovarjali da dežuje. In tako naprej.

Tako pri pojavih materialne kulture. Pri raziskovanju medsebojne pomoči, družinskega življenja, moralnih norm in vrednot, odnosa do dela in medsebojnih odnosov pa sta intervju in anketiranje nedvomno lahko samo sredstvo za pridobivanje okvirnih podatkov, druge podatke, ki govorijo o dejanskih odnosih med vaščani, s sosedi, v družini itn. pa lahko ugotavljamo le na podlagi stacionarnega dela. Če raziskujemo drugače, lahko govorimo o raziskovalnem torzu.

Določeneje: če sprašujemo npr. o odnosih med vaščani, s sosedi, v družini, bodo anketirani na splošno praviloma odgovarjali, da so dobri, po več dneh bivanja v naselju, pa se velikokrat prepričamo prav o nasprotnem, o navidezno dobrih odnosih. Ali: naj bo opis šeg povezanih s smrtjo še tako podroben, nam edinole opazovanje lahko odkrije vrsto odnosov, ki se odvijajo pri varovanju umrlega: kar pomeni enim samo tradicionalno in konformistično dolžnost, drugim način, da pridejo do pijače, ki jo domači ponujajo ob takšni priliki, tretjim predvsem opazovanje, kako se zadržijo domači, koliko časa je kdo pomolil pri umrlem, ali je prišel kropit sosed, s katerim sta bila v jezi itd.

Kar se tiče pošiljanja vprašalnic po pošti bolj ali manj ustreznim respondentom, se sicer strinjam, da je to pri nenehnem pomanjkanju denarja in tudi strokovnjakov, najcenejše in predvsem najmanj naporno za pridobivanje najrazličnejših podatkov na eni strani, po drugi pa je lahko navdse nezanesljivo, saj je le malokrat dosežena raven respondentov, ki naj bi bili — citiram — visoko selekcionirani in zelo zainteresirani za problem.

Pri pretehtavanju metode „opazovanje z udeležbo“ — Milenko Filipović jo ocenjuje kot „edini metodično ustrezen način proučevanja celotnega ljudskega življenja⁵ — puščam ob strani izčrpno literaturo, kjer so navedene prednosti omenjene metode⁶ in opozarjam le na nekaj lastnih, vendarle bistvenih, spoznanj in docela tehničnih napotkov v prid stacionarne metode, ki so se rojevali ob delu samem.

Kot dolgoletna zbiralka etnološkega gradiva in vsaj delno tudi raziskovalka nekaterih etnoloških pojavov sem seznanjena z obema načinoma zbiranja, tako z intervjujem kot z anketiranjem. Deloma v času zbiranja gradiva za Narodopisno podobo Mengša in okolice, predvsem pa ob zbiranju podatkov za temo: Medsebojna pomoč na vasi v različnih slovenskih vaseh, pa sem obe tehniki dela, intervjuvanje in anketiranje združila z metodo opazovanja z udeležbo.

Kakšna stacionarna metoda in v čem je njena vrednost?

1. raziskovalec biva v času raziskovanja v naselju, ki ga raziskuje, najprimerneje je, če se nastani pri aktivnem in populacijsko ustrezno zasedenem gospodinjstvu

2. ves čas bivanja v naselju navezuje čim bolj sproščene odnose z družino kjer biva, s sosedi in z ostalimi vaščani, skratka se skuša čim bolj vključiti v skupnost, ki jo raziskuje.

3. del raziskovalnega časa po potrebi porabi za pomoč pri raznih tekočih kmečkih delih, sodeluje pri raznih šegah in tudi tako navezuje pristnejše stike z vaščani

4. vodi dnevnik opazovanj

5. vodi v raziskovalnem cilju usmerjene intervjuje in izpolnjuje ustrezne ankete

6. proti koncu svojega dela vsaj v grobem strne svoja opazovanja in ugotovitve in že na terenu ali pa kasneje, ko izdela študijo, pošlje delo v pregled ljudem, ki se mu zdijo primerni za razumevanje spisa in so se tudi v času raziskovanja izkazali kot dobri sodelavci

Vsekakor terja stacionarna delovna udeležba večjih psihičnih in fizičnih naporov,⁷ tudi bivanje med ljudmi, ko se je treba prilagajati ustreznemu delovnemu ritmu in sploh življenjskemu ritmu naselja, ne govori komfortu v prid. Vendar nam že navedene ilustracije o nekaterih podatkih, ki jih lahko dobimo samo z neposrednim opazovanjem, obenem pa dokumentiranje najrazličnejših situacij, ki bi jih sicer ne imeli priložnost fotografirati in situ (npr. zgodnje jutranje naprošanje in dogovarjanje o medsebojni pomoči, vsakodnevno izposojanje najrazličnejših potrebščin, pomoč v sili itn.) prinašajo vrsto podatkov, do katerih se najbrže ne bi dokopali nikoli.

Razlog, zakaj pri nas še vedno prevladujeta anketiranje in intervju, citiram po Slavku Kremenšku „naj bi ne bilo pomanjkanje sredstev, temveč zastarela naziranja⁸ in predvsem komoditeta. Tako se nam sicer zdi za vrsto tujih raziskovalcev, predvsem raziskovalcev primitivnih plemen, povsem razumljivo, da so svoja dela napisali tako, da so živeli ponavadi v precej težkih podnebnih in sploh življenjskih razmerah med domačini. Za etnologa, ki naj bi tako v svojem 30 do 35-letnem delovanju obdelal vsaj eno naselje, pa se nam tudi zdi razumljivo, da hodi na nekajdnevne skoke k raziskovani skupini iz Ljubljane, iz bližnje gostilne ali hotela, kamor se vsako popoldne ali vsak večer vrača, in tako zamuja najbistvenejše — ne sledi dejanskemu utripu naselja, načinu življenja ljudi. In kaj prinašajo takšna raziskovanja: sicer kopico podatkov, ki se kar iskrijo od natančnosti in jih potem pisec bolj ali manj spretno in neprizadeto potakne v shemo pisanja — dejanskega stanja pa nam ne prikažejo. Saj anketa in intervju dajeta le vsebinski okvir, opazovanje z udeležbo pa tudi vsebinsko globino.

Naj končam z besedami sociologa dr. Matije Goloba, ki pravi v zvezi z raziskovanjem kooperativnih odnosov na vasi stacionarni metodi dela v prid. „Saj le po tako zastavljenem pristopu lahko ugotavljamo dejansko stanje, napredek, zaostajanje, pretvarjanje in opuščanje ter intenzivnost najrazličnejših pojavov in odnosov v raziskovani skupnosti, skratka jih obravnavamo kot kompleksen pojav, ki bi ga bilo sicer nemogoče zajeti v celoti.⁹“

OPOMBE

- 1) Primerjaj dela: Viljem Gud — Pol Het, *Metodi socijalnog istraživanja*, Beograd 1966 — Carter V. Good — Douglas E. Scates, *Metode istraživanja u pedagogiji, psihologiji i sociologiji* - Matija Golob, *Neposredno opazovanje z udeležbo (v družboslovju podeželja)*, Teorija in praksa 5, 1972
- 2) Matija Golob, o.c., str. 822 ss
- 3) Marija Makarovič, *Medsebojna pomoč na vasi (kot etnološki problem)*, I, II, III, 1973, 1974, 1976. Rokopis oddan Raziskovalni skupnosti Slovenije, ki je tudi sofinancirala raziskovanja.
- 4) Viljem Het — Pol Het, o.c., str. 173
- 5) Milenko S. Filipovič, *Takovo, Naselje i poreklo stanovništva*, knj. 37, Beograd 1960, str. 2
- 6) Glej opombo 1 in Slavko Kremenšek, *Etnološka topografija slovenskega etičnega ozemlja*. Uvod (k vprašalnicam).
- 7) Matija Golob, o.c., str. 823 — 824
- 8) Slavko Kremenšek, o.c., str. 20
- 9) Matija Golob, *Kooperativni odnosi na vasi*, Ljubljana 1976, str. 62

UDK 778.534:39

Naško Križnar, Nova Gorica:

POT DO ETNOLOŠKEGA FILMA

Ob 20-letnici prvega filmskega zapisa v proizvodnji slovenske etnološke institucije

1

Film kot dokumentacijsko sredstvo in pedagoški pripomoček še ni udomačen v slovenskih muzejih in v njihovih etnoloških oddelkih, zato prvi del referata na splošno poroča o stanju etnološkega filma v slovenskih etnoloških ustanovah.

Inštitut za slovensko narodopisje pri SAZU v Ljubljani (Sekcija za šege in igre) je prva etnološka ustanova v Sloveniji, ki je uporabljala film. Od leta 1956 do danes naštejemo v njeni filmoteki 15 filmografskih enot. Filmoteka Glasbeno narodopisne sekcije ISN (bivši Glasbeno narodopisni inštitut) hrani 33 filmografskih enot (prvi film je bil posnet leta 1966) in je s tem na prvem mestu. Pedagoško znanstvena enota za etnologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani hrani 6 filmskih zapisov, prvi je iz leta 1966. Goriški muzej iz Nove Gorice in Belokranjski muzej iz Metlike sta med slovenskimi muzeji edina producenta etnoloških filmov. Prvi hrani 15, drugi pa od leta 1964 do danes 2 filmska zapisa. Skupno torej naštejemo 71 filmografskih enot, ki so jih izdelale in jih hranijo omenjene etnološke ustanove. Pregledno časovno in številčno podobo nam kaže tabela 1. Kratice pomenijo naslednje:

GNS — Glasbeno narodopisna sekcija Inštituta za slov. narodop. pri SAZU

SŠI — Sekcija za šege in igre ISN pri SAZU

PZE — Pedagoško znanstvena enota za etnologijo na Filozofski fakulteti

GM — Goriški muzej, Nova Gorica

BM — Belokranjski muzej, Metlika

Isto pomenijo te kratice seveda tudi na Tabelah 2 in 3!

Ne da bi navajali natančne podatke o posameznih filmografskih enotah, si oglejmo tematski prerez dane filmske proizvodnje. Prikazuje nam ga tabela 2, ki je urejena po geslih etnološke bibliografije.

Prevladujejo letne šege X B12 (30 enot), daleč na drugem mestu so plesi XVII C(9 enot), vse ostale filmografske enote so enakomerno razdrobljene med 21 drugih tematskih gesel.